

UDK 314 . 234 (497 . 12) = 863

PRAVNI VIDIKI REŠEVANJA NARODNOSTNE PROBLEMATIKE V SR SLOVENIJI

Ferenc Hajós

Urejanje položaja in pravic italijanske in madžarske narodnosti, ki kot avtohtoni narodnosti skupnosti živita v SR Sloveniji, je s pravnih vidikov kompleksno in zajema večino s pravnimi predpisi urejenih področij, ki so za obstoj in razvoj narodnostnih skupnosti pomembna.

V SR Sloveniji smo se odločili za tako pravno ureditev teh vprašanj, da so določila o pravicah in položaju narodnosti v vseh predpisih, ki urejajo ustrezna področja. Tak način ureditve ima v primerjavi z ureditvijo vseh vprašanj v zvezi z narodnostjo v posebnem zakonu zlasti to prednost, da se narodnost kot subjekt samoupravnega odločanja tudi na republiški ravni vključuje v proces odločanja pri pravnem urejanju vseh odnosov, ki so pomembni za pravice in položaj skupnosti kot celote in tudi članov skupnosti kot posameznikov. Pri tem je posebno pomembna vloga Komisije za narodnosti pri Skupščini SR Slovenije, ki je glavni pobudnik pravne ureditve položaja in pravic narodnosti v ustreznih predpisih.

Temeljno določilo, iz katerega izhajajo vse ostale pravice narodnosti, je 1. člen ustave SR Slovenije,¹ ki določa, da je SR Slovenija tudi socialistična samoupravna demokratična skupnost delovnih ljudi in občanov slovenskega naroda in italijanske in madžarske narodnosti. Svoje ustavne pravice občani italijanske in madžarske narodnosti uresničujejo v skladu s prvim temeljnim načelom ustave tako, da se povsod enakopravno z drugimi delovnimi ljudmi in občani vključujejo v samoupravne socialistične odnose in samoupravno odločanje.

Zaradi dejanske zagotovitve možnosti enakopravnega soodločanja ustava določa ustrezno zastopstvo narodnosti v delegacijah. Ustrezna določila vsebujejo tudi zakon o volitvah in delegiranju v skupščine² in občinski statuti.³

Posebne pravice narodnosti ustava opredeljuje v posebnem poglavju.⁴ Med posebne pravice uvršča enakopravnost jezikov, vzgojo in izobraževanje v lastnem jeziku oziroma na dvojezičnih vrtcih in šolah, razvijanje narodnostne kulture, informativne dejavnosti, založništvo, možnost ustanavljanja lastnih organizacij, pravico do uporabe lastnih narodnostnih simbolov in razvijanje stikov z matičnim narodom.

¹Ustava SR Slovenije (Ur.list SRS št. 6/74)

²Zakon o volitvah in delegiranju v skupščine (Ur.list SRS št. 24/77, 22/81 in 36/85)

³Statuti občin Murska Sobota, Lendava, Koper, Izola, Piran.

⁴Poglavje IV/2, člen 250 in 251.

Narodnostne skupnosti lahko zaradi uveljavitve z ustavo zagotovljenih posebnih pravic ustanovijo samoupravne interesne skupnosti za prosveto in kulturo, ki enakopravno odločajo z ustreznim zborom občinske skupščine oziroma ustrezno samoupravno interesno skupnostjo o vprašanjih, ki so določena v statutu občine oziroma samoupravne interesne skupnosti.

Statuti občin Lendava in Murska Sobota za madžarsko narodnostno skupnost ter občin Koper, Piran, Izola za italijansko narodnostno skupnost v skladu z napotilom ustave⁶ podrobneje urejajo položaj in pravice narodnosti ter določajo narodnostno narodnostno mešano območje v navedenih občinah. Določila statotov občin so zadovoljiva, razen določil o dvojezičnem poslovanju, ki ni dovolj jasno opredeljeno. Manj natančna so se določila statotov samoupravnih interesnih skupnosti, s katerimi samoupravna interesna skupnost za prosveto in kulturo kulturo madžarske narodnosti enakopravno odloča (kultura, vzgoja in izobraževanje), kar gotovo vpliva tudi na dejstvo, da enakopravno odločanje s temi skupnostmi v vseh vprašanjih v v zvezi s posebnimi pravicami narodnosti ni zaživel tako, kot je to s predpisi predvideno.

Določila o pravicah in položaju narodnosti vsebuje še cela vrsta zakonov. Na prvem mestu je treba omeniti Zakon o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja,⁶ ki ureja v naslovu zakona omenjena področja od vrtcev do visokih šol. Zakon opredeljuje vzgojne smote in naloge, način uveljavitve letih, vprašanja zagotavljanja sredstev pa tudi oblike soodločanja samoupravne interesne skupnosti narodnosti za prosveto in kulturo. Ni dvoma, da je enakopravnost jezikov narodnosti najpopolnejše urejena prav na področju vzgoje in izobraževanja, kar je za jezikovni in kulturni obstoj in razvoj narodnosti bistvenega pomena.

Enakopravnost jezikov narodnosti je urejena tudi v postopkih pred državnimi organi: v zakonu o kazenskem postopku,⁷ zakonu o pravdnem postopku⁸ ter v zakonu o upravnem postopku.⁹ Določila o enakopravnosti jezikov pa vsebujejo tudi republiški zakoni, kot na primer zakon o samoupravnih sodiščih¹⁰ zakon o rednih sodiščih¹¹, zakon o javnem tožilstvu¹² in drugi. Ti in drugi republiški zakoni določajo enakopravnost jezika narodnosti na narodnostno mešanem območju s slovenskim jezikom v ustnem in pismenem delu postopka.

⁶ 6. odst. 250 čl. Ustave SRS

⁶ Ur. list SRS št. 12/82

⁷ Ur. list SFRJ št. 50/67

⁸ Ur. list SFRJ št. 4/77

⁹ Ur. list SFRJ št. 4/77

¹⁰ Ur. list SRS št. 10/77

¹¹ Ur. list SRS št. 10/77

¹² Ur. list SRS št. 10/77

Najdoslednejše je takoimenovani "dvojezični postopek" opredeljen za redna sodišča. Sodni poslovnik zelo podrobno razčlenjuje dvojezični postopek za redna sodišča¹³, da zagotovi dejansko enakopravnost obeh jezikov.

V upravnem postopku razen določila zakona o upravnem postopku in določil občinskih statuten ni internih predpisov, ki bi urejala dvojezični postopek in poslovanje. Zaradi tega je v tem postopku glede enakopravne uporabe jezikov še vrsta nejasnosti, ki jih je potrebno razjasniti in ki ne prispevajo k uspešnejši uveljavitvi enakopravnosti obeh jezikov.

Podobna ugotovitev velja za samoupravne interesne skupnosti in za organizacije združenega dela kot so na primer Skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja, Skupnost zdravstvenega zavarovanja, banke in druge. Stanje uveljavitve jezikovne enakopravnosti je od primera do primera različno.

Kljub jasnim načelnim določilom ustave in občinskih statuten se jezikovna enakopravnost uveljavlja nedosledno in je največkrat odvisna od razumevanja problematike znotraj prizadete organizacije. Še posebej je nezadovoljivo stanje v organizacijah združenega dela v gospodarstvu, ker večina tehničnega kadra ne obvlada jezika narodnosti, zaradi česar ni dvojezičnosti, kljub temu da tudi v teh organizacijah razmerje med zaposlenimi po narodnosti ustreza razmerju med prebivalstvom. Pričakovati je, da bo kader iz dvojezičnih srednjih šol, ki bo vzgojen v skladu z vzgojnimi smotri že omenjenega zakona o izobraževanju, prispeval k izboljšanju stanja na tem področju.

Naslednji krog vprašanj je povezan s problemi enakopravnosti jezika v sistemu samoupravnega odločanja. Določila o ustreznih zastopanosti narodnosti v delegacijah so uresničena. Kljub temu na sejah občinske skupščine delegati madžarske narodnosti praktično ne razpravljajo v svojem jeziku. Informiranost delegatov je dosledno zagotovljena v obeh jezikih, zagotovljen je prevajalec, kljub temu pa je raba jezika narodnosti v zborih skupščine izjema. Paradoksalno je, da pa delegati madžarske narodnosti v Skupščini SR Slovenije praviloma razpravljajo v lastnem materinem jeziku. Za razvoj funkcionalne obojestranske dvojezičnosti, ki nikakor ne more biti diglosiji podobno stanje, bo treba take in podobne pojave preprečiti z vzgojo vsega prebivalstva na narodnostno mešanem območju v razumevanju enakopravnosti v najširšem pomenu te besede, po potrebi pa tudi z doslednejšim pravnim normiranjem.

Enakopravni zunanji videz narodnostno mešanega območja, določen v občinskih statutih, ni le formalnega pomena. Prispeva k ustvarjanju vzdušja enakopravnosti jezikov, kar v veliki meri omogoča premagovanje že omenjenih pojavov diglosije. Zaradi tega je v praksi izrednega pomena doslednost pri spoštovanju zadevnih določil.

¹³Ur.list SRS št. 26/78

Z ustavo in statuti opredeljeni stiki z matičnim narodom so bistvenega pomena za razvoj jezika narodnosti pa tudi za razvoj lastnih ustvarjalnih moči. Ti stiki se uspešno razvijajo in se narodnost v njih, poleg vse bolj uveljavlja kot subjekt dobrososedskih odnosov, poleg tega pa se jezikovno in kulturno tudi sama bogati.

Sklepna misel tega sestavka naj bo ista kot v uvodu: pravna ureditev položaja narodnosti v SR Sloveniji je vsestranska in dobra. To pa še ne pomeni, da v zakonodajalski dejavnosti in sprejemanju statutow in zlasti samoupravnih aktov interesov narodnosti ni več treba upoštevati. Ugotoviti je še treba, da niso obravnavani vsi pravni predpisi, ki urejujejo to področje, temveč le najpomembnejši. Ob tem pa je treba tudi ugotoviti, da še tako popolna pravna ureditev položaja in pravic sama po sebi ne more razrešiti problemov, ki jih življenje vsakodnevno poraja. Potrebno je kontinuirano poglobljeno angažiranje večinskega naroda in narodnosti, kar je edino zagotovilo dosledne uveljavitve enakopravnosti, ki je s pravnimi normami zagotovljena.